

BIRÓ ZSÓFIA*

A fiúsítás gyakorlata a Hármaskönyvig

Nőkre vonatkozó rendelkezéseket már Szent István I. dekrétuma tartalmaz, mégpedig az özvegyekről és árvákról szóló XXIV. fejezetben, ami az özvegy nő számára a férje családi vagyonának haszonélvezetén túl, ha újabb házasságot akar kötni, arra ad jogot, hogy illendő ruhákat vigyen magával. Ez pedig a dekrétum VI. fejezetével együtt, ami a tulajdonos rendelkezését kiterjeszti arra is, hogy a férj felesége javára végrendekezzen, azt mutatja, hogy a nők tulajdonosi képessége az első királlyal már feltétlenül elismerést nyert. „Az első magyar király dekrétumaiban a szabadok vagyoni viszonyait érintő, nőkre (is) vonatkozó rendelkezésekre vezetnek vissza végső soron a későbbiek során az előkelő, majd nemes nők esetében kiteljesedő női vagyoni jogi intézmények”.¹

A nőket illető vagyoni jogok közül a nőnek apja vagyonát terhelő törvényes örökségét, a leánynegyedet (*quarta puellaris*) elsőként II. András 1222. évi aranybullája határozta meg, amit korábban többen ezzel a dekrétummal bevezetett új intézménynek tekintettek, illetve olyannak, ami az atya összes vagyonát terhelte. Ezzel szemben az újabb kutatások azt igazolják, hogy az előkelők körében már korábban kialakult, szokásos intézmény volt a leánynegyed, amit eredendően is az apa öröklött, azaz ősi ingatlan vagyona terhének tekintettek.²

* PhD-ösztöndíjas, PTE ÁJK

¹ BÉLI GÁBOR: *Női törvényes öröklés a Hármaskönyvben*, in: NAGY JANKA TEODÓRA (szerk.): *Jogi kultúrtörténeti és jogi néprajzi tanulmányok: Szokásjog és jogszokás I–II.* (Jogi kultúrtörténeti, jogi néprajzi könyvtár 2.). PTE Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar, Szekszárd, 2016. I. 61–62. pp.

² ILLÉS JÓZSEF: *A törvényes öröklés rendje az Árpádok korában.* Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt., Budapest, 1904. 27. p., 32–33. pp., 36–39. pp.; KELEMEN LÁSZLÓ: *A leánynegyed* (Acta litt., ac. scien. reg. Univ. Francisco-Josephinae, Tom. I. fasc. 6.). Szeged, 1926. 166., 173. p.; HOLUB JÓZSEF: *A leánynegyedről* (Különlenyomat a Turul 1928. évi XLII. kötetéből). Franklin-Társulat Nyomdája, Budapest, 1928. 16. p.; IVÁNYI BÉLA: *Magyar alkotmány- és jogtörténet.* Szent-István Társulat Szegedi Fiókja, Szeged, 1932. 155. p.; MURARIK ANTAL: *Az ősiség alapintézményeinek eredete* (Értekezések Eckhart ferenc Jogtörténeti Szemináriumából 6.). Sárkány Nyomda Rt., Budapest, 1938. 77–78. pp.; BÓNIS GYÖRGY: *Magyar jogtörténet I–II.* Méhkas Diák-szövetkezet, Kolozsvár, 1942. 196–197. pp.; MEZEY BARNA (szerk.): ECKHART FERENC: *Magyar alkotmány- és jogtörténet* (Millenniumi magyar történelem). Osiris Kiadó, Budapest, 2000. 303. p.; CSIZMADIA ANDOR – KOVÁCS KÁLMÁN – ASZTALOS LÁSZLÓ (átd.: HORVÁTH PÁL – STIPTA ISTVÁN): *Magyar állam- és jogtörténet.* Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1995. 232–233. pp.; HOMOKI NAGY MÁRIA: *Az 1795. évi magánjogi tervezetek.* JATEPress, Szeged, 2004. 56–57. pp.; BÉLI GÁBOR (szerk.): DEGRÉ ALAJOS: *Magyar alkotmány- és jogtörténet.* Publikon Kiadó, Pécs, 2010. 163. p.; BÉLI GÁBOR: *Women's Acquisition of Property during the Era of The Arpad Dynasty in Hungary.* In: Béli Gábor, Herger Csabáné – Peres Zsuzsanna (szerk.): *Jogtörténeti Tanulmányok X.*, Publikon Kiadó, Pécs, 2010. 41–44. pp.

A leánynegyednek, a leányt megillető köteles résznek a kiadását, ami sokszor más női, a férfi özvegyét illető jogok, hitbér, jegyajándék, hozomány kielégítésével együtt történt, már a XIII. században is jellemzően, vagy ingatlanban, vagy pénzbeli megváltással teljesítettek a kötelezettek, az elhalt férj és apa törvényes örökösei. A *quarta* ingatlanban kiadása azonban nem jelentette feltétlenül azt, hogy az atyai ősi birtokaiból, hanem, ahogy a hitbér esetében is, aminek a mértéke egyébként nemesek esetében már a XIII. században 50 márka értékben állandósult, többnyire szerzett ingatlanokból elégitették ki. A pénzen szerzett ingatlan pedig, ahogy *Holub József* kifejtette és igazolta, az őszivel szemben ingónak minősült.³ A leánynegyed megváltása a XIII. századtól nyert általános elismerést. Ezt először az 1290. évi dekrétum XXX. cikke mondta ki: „*Ügyszintén, a nemesek vagy az említett szászok (birtokaiba) [...] ne nyerhessen beiktatást idegen személy, sem hitbér, sem a leányoknak járó negyed címén, hanem a megholtaknak az örökösei vagy nemzetségükből való közelebbi rokonok váltsák meg azokat, az országunkban szokott, igazságos becslés szerint*”.⁴

A nemes nők számára az ingatlantulajdon-szerzés esetleges volt, hiszen törvényes örökrészüket apjuk után annak férfi leszármazói és rokonai pénzen megválthatták, ami már a XIV. században általánosnak mondható, ahogy az első magyar jogkönyv, az *Ars Notaria* egyik kommentára is igazolja.⁵ Ingatlanban egyedül csak akkor követelhetette a nő az 1435. évi március 8-i dekrétum XVIII. cikkelye szerint a *quarta puellarist*, ha birtoktalan emberrel házasodott, és ehhez atyafiai és vérrokonai hozzájárultak. A nők apjuk rendelkezésétől függően annak szerzett ingatlanaiból, ha azok nem királyi adományból származtak, örökölhettek, de ha az apai végrendeletből a lányok kimaradtak, abból semmit nem követelhetek.⁶ Az az apa, akinek nem maradt fiú örököse, és a királyi engedélyéből szabad végrendelezési jogot nyert, hogy minden ingatlana felől rendelkezessen halála esetére, leánya mellett többször vejét, és a házasságukból született vagy születendő fiaikat jelölte meg örökösnek, tehát ilyen esetben sem a leányt, hanem annak fiú leszármazóját kívánta örökösévé tenni.⁷

A nők királyi adományban csak egészen kivételesen részesültek. II. András 1209-ben a királyné és a királyné testvéreinek kérésére, szolgálataikért, Adolf prépostnak és a királyné idegenből behívott nővérének adományozott egy Poprád melletti szepesi földet,

³ ILLÉS JÓZSEF: *Öröklés a női vagyonban az Árpádok korában* (Különlenyomat a Nagy Ferenc emlékkönyvből). Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt., Budapest, 1906. 5. p., HOLUB 1928. 11–13. pp.; HOLUB JÓZSEF: *A vásárolt fekvő jószág jogi természete régi jogunkban*. In: Emlékkönyv Károlyi Árpád születése nyolcvanadik fordulójának ünnepére, 1933. október 7, Sárkány-Nyomda, Budapest, 1933. 251–252. pp.; BÉLI GÁBOR: *A törvényes hitbér mértékének rögzülése és állandósulása*. In: Béli Gábor, Korsós né Delacasse Krisztina, Herger Csabáné (szerk.): *Ut juris ordo exigit. Ünnepi tanulmányok Kajtár István 65. születésnapja tiszteletére*. Publikon Kiadó, Pécs, 2016. 50–51. pp.

⁴ LÉDERER EMMA (szerk.): *Szöveggyűjtemény Magyarország történetének tanulmányozásához I. rész 1000-tól 1526-ig*. Tankönyvkiadó, Budapest, 1964. 88. p.

⁵ BÉLI 2016, 53–54. pp.

⁶ HOLUB 1928, 16. p.; BÉLI GÁBOR: *Birtok és birtokvédelem a régi magyar jogban*. In: Béli Gábor, Jusztinger János – Pókecz Kovács Attila (szerk.): *Hatékony és jogbiztonság a birtokvédelmi eljárásban. Történeti, dogmatikai és jogösszehasonlító elemzések hatályos birtokvédelmi szabályozásunk elméleti és gyakorlati kérdéseire* (Publicationes cathedrae iuris Romani Quinqueecclesiensis 5). Pécs, 2017. 40–41. pp.

⁷ BÉLI GÁBOR: *Rendelkezés királyi beleegyezéssel az Árpád-korban*. In: Kis Norbert – Peres Zsuzsanna (szerk.): *Ünnepi tanulmányok Máthé Gábor oktatói pályafutásának 50. jubileumára*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2017. 106–108. pp.

azután 1220-ban Botez ispán feleségének, a francia származású Ahalyz asszonynak tett adományt, a Widhor nevű Valkó megyei birtokban, 60 eke földet juttatva számára úgy, hogy férjének semmi joga ne legyen, mégpedig azzal a szabadsággal, hogy Ahalyz bárkinek eladhassa.⁸ Ezek mellett mindkét nemet, tehát nőt is illető királyi adomány csak a XIII. század végén, 1273-ban fordul elő *Holub* szerint.⁹ 1273-ban kelt IV. Lászlónak az a levele is, amivel Banai Imre fia Mihály ispánnak, a királyi tálhordók és lovászok mesterének és unokatestvérének, Lőrinc fia Miklósnak adományozta a királyi szekerészek Vas nevű földjét révvvel együtt és a szomszédos Zelebegeh nevű királynéi földet a hozzátartozó két szigettel, jövedelmekkel és tartozékokkal, különösen a kunok támadásakor tett szolgálatokért és rokonuk, Sebestyén haláláért. A levél záradéka az öröklés rendjét a következőképpen adta meg: „[...] ugyanennek a Mihály mesternek és említett atyafiának adtuk, adományoztuk és juttattuk, hogy örökre, békésen birtokolják, akarván, hogy úgy ők, mint mindkét nemű örökösök és örökösök leszármazói ezeket a földeket örökre birtokolhassák és bírassák [...]”.¹⁰

A mindkét nemű örökösre kiterjesztett királyi adomány az adományos vagy adománnyosok nő leszármazóinak a férfiakkal egyenlő jogot biztosított. Ennek alapján adományos ingatlanulajdonosok lettek, és a tőlük leszármazók is, nemüktől függetlenül, anyjuk után egyenlő hányadban örököltek. A királyi adomány, a király akaratának megfelelően tehát a nőt olyan valóságos örökösökké tette, mint a férfiakat: *heredes sexus utrius*.

A nő a férfival teljesen azonos öröklési jogúvá, egyenlő jogállásúvá azonban csak akkor válhatott, ha a király fiúsította.

I. Az első fiúsítás

I. Károly hosszas belháborút követően foglalta el a magyar trónt, és hogy hatalmát megszilárdítsa, egy merőben új, a kialakult szokásjoggal teljesen ellenkező, rendkívüli és különös jogintézményt is életre hívott, a fiúsítást (*praefectio*). A fiúsítás lényege, hogy ha egy nemesnek nem született vagy nem maradt fiú gyermeke, akkor valamelyik nőrokonát, illetve nőrokonait, legtöbbször a leányát, leányait nevezte meg örökösöként, még hozzá férfiak módjára. Az aktushoz királyi jóváhagyásra volt szükség, mivel egyébként az öröklött (családi), azaz ősi nemesi birtok megszakadás miatt a királyra háramlott volna, a Szent István I. dekrétumának XXVI. fejezetére visszavezethető királyi (szükségképpen) öröklési jog alapján: „*Ha pedig valaki gyermek nélkül marad özvegyen, és azt ígéri, hogy megmarad özvegyiségében újabb házasság nélkül, akarjuk, hogy legyen hatalma minden javai felett, és bármit akar azokkal tenni, megtehesse. Halála után azonban e javak szálljanak vissza férje rokonaira, ha vannak rokonai, ha pedig nincsenek, a király legyen örököse*”.¹¹ Tehát, ha a király eltekintett a háramlástól,

⁸ FEJÉR, GEORGIUS (ed.): *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis I–XI*. Budae, Typis Typogr. Reg. Vniv. Vungariae, 1829–1844 (CD) III/1. 76., 285. p.

⁹ HOLUB 1933, 251. p.

¹⁰ IPOLYI ARNOLD – NAGY IMRE – VÉGHÉLY DEZSŐ (szerk.): *Hazai okmánytár IV*. Kocsi Sándornál, Budapest, 1876. 190. p.

¹¹ LÉDERER EMMA (szerk.): *Szöveggyűjtemény Magyarország történetének tanulmányozásához*. I. rész – 1000-tól 1026-ig. Tankönyvkiadó. Budapest, 1964. 22. p.

a nemesi család a fiúsított nő vagy nők révén birtokban maradt. Ugyanakkor, egyes oklevelekben már a király a háramlást követően adományozta a néhai apa ősi nemesi birtokát a leánynak. Ez viszont azt mutatja, hogy a fiúsítás valóságos királyi adomány és öröklési jogi intézmény is volt egyben.

1332. november 8-án I. Károly Nádasd nembeli László leányát, Margitot atyja örökébe „igazi” vagyis férfi örökösé tette, aki, miután 1316-ban a Kőszegiek kiirtatták családját, a Nádasd nembeliek eme ágából egyedül maradt életben:

„*De prelatorum baronumque nostrorum consilio et consensu, provida deliberatione prehabita, prefatam dominam Margaretham...cui domine licet de iure naturali atque positivo hereditas deberetur paterna, tamen quia huic iuri repugnat observata ab antiquo regni nostri Hungarie consuetudo, que non nisi masculinum heredem in patriam hereditatem succedi permittit, non obstantibus huiusmodi consuetudine statuto sive dispositiva ordinatione, de speciali maiestatis nostre gratia et plenitudine regie potestatis ac magnificentia principali in verum constituimus heredem et instituimus eam inter generationem suam Nadasd nuncupatam paterne hereditatis legitimam successorem, totam ipsorum Ladislai et Dyonisii paternam hereditatem, universas possessiones [...] dedimus, statuimus, donavimus et contulimus in perpetuum hereditatem.* (Főpapjaink és báróink tanácsából és hozzájárulásával, miután előrelátó elhatározásra jutottunk, az előbb említett Margit úrasszonyt, László ispán leányát, kegyeltünk és hívünk, Magyar Pál mester hitvesét, mely úrasszonynak, jóllehet a természetjog és az írott jog alapján megilletné az atyai örökség, mégis mivel e joggal ellenkezik országunk, Magyarország régtől követett szokásjoga, amely csak férfi örökös engedni az atyai örökségben örökölni, az efféle szokásjog nem akadályozván, végzéssel vagy rendelkező rendelettel felségünk különös kegyéből és a királyi hatalom teljességéből igazi örökösé tettük László és Dénes javaiban).¹²

Amikor a király ezt a kegyet gyakorolta, Margit már Magyar Pál felesége volt. A király azzal, hogy Margitot apjának minden birtokában olyan örökösé tette, mintha fiú lenne, merőben szembe ment a szokásjoggal, ezért király hatalmának teljességére (*plenitudo potestatis*) hivatkozott, amikor az öröklést ekként lehetővé tette.¹³ Az aktus több okból is határozottan Károly hatalommegszilárdítási-politikáját szolgálta. Kétség kívül ez fontos jelzés volt arra, hogy a számára tett szolgálatokról nem feledkezett meg, hiszen ellenségei által megölt híveinek egyetlen élő rokonát tette meg örökösül annak javaiban, nem pedig más idegent, egyúttal lekötelezve ezzel annak férjét is. Ehhez fontos azt is hozzátenni, hogy a férj, Magyar Pál, a király egyik kegyeltje volt, aki egyébként, a bizonyára széles körben ismertté vált gáztettét követően már 1324-ben magának kérte Gersei László és Dénes Szent Koronára háramlott birtokait, amiket meg is kapott, ám perlekedés okán adományának megerősítését érezte szükségesnek, ehhez pedig alkalmas és célravezető megoldás a Margittal kötött házasság volt.

¹² CD VIII/3. 592.

¹³ FÜGEDI ERIK: *Ispánok, bárók, kiskirályok*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1986. 251. p.

II. A fiúsítás intézményesülése

I. Károly csak egyetlen egyszer élt azzal, hogy elhalt nemes férfi leányának férfit illető öröklési jogot ismerjen el. Fia, I. Lajos viszont gyakorta alkalmazta a fiúsítást, kezdetben csak az udvar belső köreibbe tartozókra, és később már köznemesekre is. A király folyamatos háborúi sok áldozatot követeltek, így Zára ostroma alatt is. I. Lajos 1346. május 1-jén vonult a velenceiek által ostromolt Zára felmentésére, ahol két hónap múlva, július 1-jén egyértelművé vált, hogy nem győzhet, ezért visszavonult. Zára támogatás nélkül maradt és az év végén megadta magát Velencének. Az ostrom során hősi halált halt Harsendorfer Ulving is, ezért Lajos hívének egyetlen leány testvérét, Erzsébetet, a család utolsó tagját rendkívüli és különös királyi kegyből fiúsította, azaz „igazi örökössé” tette 1347-ben, és ezt Erzsébet kérésére 1353-ban megerősítette:

„[...] *A nemes Erzsébet nevű úrasszony, hűséges hívünk és kegyeltünk, Konya mester, udvarunk vitéze, tudniillik a nagyságos férfit, Tamás egykori erdélyi vajda, most udvarunk bírója fiának a felesége, néhai Harsendorfer Ulving mester nővére felségünk jelenlétére eljőve, bemutatta nekünk bátyja, e néhai Harsendorfer Ulving, tudniillik Ecseg nevű vára összes birtoka és tulajdona felől szerkesztett levelünket, [...] kérvén felségünket, hogy [...] adományát és tulajdonát, amit számára tettünk, kegyeskedjük elfogadni, megerősíteni és hatályban tartani*”.¹⁴

Az oklevél bevezetéséből kitűnik, hogy nem feltétlenül csak a dicső tett vitte arra a királyt, hogy fiúsítsa Erzsébetet. A nemes asszony ugyanis I. Lajos egyik leghatalmasabb bárója, Szécsényi Tamás fia, Konya mesternek a felesége volt. Mint annak idején I. Károlynál, itt is felszínre került az Anjouk hatalom megerősítésére szolgáló törekvése, báróik szorosabb lekötésén keresztül. Az oklevélben a király az adományt használta, ami arra utal, hogy a fiúsítás nem pusztán öröklési jog elismerése, hanem királyi adomány. Emellett az is okkal feltehető, hogy nem maga Erzsébet, hanem Konya mester volt a megerősítés indítványozója.

A fiúsítással I. Lajos az új hatalmi elit megerősítésére, hűségessé tételére, lekötésére tett eredményes kísérletet. Az aktus a belső kör bevett jutalmazási módszerévé vált, szoros királyi kötések kialakítására szolgált.¹⁵

Ennek talán az egyik leglátványosabb példáját a Cudarok szolgáltatják. Elsőként 1353. július 25-én Aba nembeli Szikszai Péter leányát, Bulcsi Imre fia Simon, Cudar Péter fivére, királyi apród menyasszonyát fiúsította I. Lajos apja javaiban: „*Simon, udvarunk apródjának, [...] Cudar Péter mester, sárosi ispán, hűséges hívünk, tudniillik előbb mondott Simon fivére (atyafia) [...] hűségéért, [...]*”¹⁶ Már ebből is kitetszik, hogy a Cudar fivérek közül Péter emelkedik ki, mert a király az ő hűségére hivatkozva teszi meg a fiúsítást. I. Lajos Bulcsi Imre és Simon érdemeire is tekintettel, Simon kérésére 1364 decemberében írta át és erősítette meg az erről szóló oklevelet:

¹⁴ CD IX/2. 206.

¹⁵ FÜGEDI 1986, 252. p.

¹⁶ NAGY IMRE – TASNÁDI NAGY GYULA (szerk.): *Anjoukori okmánytár I–VII*. Budapest, 1878–1891, 1920. (AO), AO VI. 100.

„Mi, Lajos, Isten kegyelméből Magyarország királya, [...] tudatjuk a jelen levél rendjében, mindazokkal akiket illet, hogy Cudar Simon mester, udvarunk ifja jelenlétükre eljőve bemutatta nekünk bizonyos nyílt, korábbi és nagyobb, Ozorán tolvajmód elvitt pecsétünkkel megpecsételt levelünket, alázattal kérvén minket, hogy azt nyílt levelünkkel átíratatván és átvetettvén új pecsétünk ráfüggesztésével kegyeskedjük megerősíteni javára és utódai javára. Aminek tartalma ez: Mi, Lajos, Isten kegyelméből Magyarország királya, a jelen levél rendjében emlékezetül adván tudatjuk mindazokkal, akiket illet, hogy hívünk Szikszai Imre fia Péter mester nekünk hűséges és önzetlen odaadását megfontolván, [...] aki bár terméketlen korról akadályozva, hogy fiú gyermeket nemzzen, már nem reméli, mindazonáltal hogy dicséretre méltó szolgálatai mégse maradjanak fejünk bőkezűségénél viszonzatlanul és kegy nélkül, hanem leánya, az Anna nevű nemes kisasszony személyében, általunk az érdemek illendő jutalmaival lássuk el, elrendeltük, hogy Bulcsi Imre fia Simonnal, udvarunk apródjával, római szertartás szerint házasodjon meg, és őt úgy atyja előrebocsátott szolgálataiért, mint hűséges hívünk, az előbb mondott Simon fivérének Sáros megyei Cudar Péter mester hűséges nagy dicséretre méltó szolgálataiért, [...] atyja, előbb mondott Péter mester összes, országunkban bárhol bírt, őt bármi módon megillető birtokai, tulajdonai és jogai igazi örökösévé és utódává tettük, ha meg nem esnék, hogy fiú örökös nemzzen, országunk szokásjoga, ami e jognak e tekintetben ellenkezi látszik, nem akadályozván, ha megessenék, hogy előbb mondott Imre fia Péter mester, miként fent kinyilatkoztuk, férfi örökös nélkül távozik, összes haszonvételeivel örök örökségre adtuk, adományoztuk és juttattuk az előbb megjegyzett kisasszonynak és utódainak örökletes öröklés jogával, mint igazi örökösöknek és utódoknak örök birtoklásra. Ha pedig Isten jóváhagyásával ennek az Imre fia Péter mester ezután fiút vagy fiakat tudna nemzeni, akkor a fiúnak az ő előbb megnevezettjével együtt minden és bármelyik előbb megjegyzett birtokból más megfogant testvérrel és testvérekkel egyenlő részt lehessen mint igazi örökösként és fiaként kapni és bírni jelen beleegyezésünkből. Adatott Budán az Úr ezerháromszázötvenharmadik esztendejében, Szent Jakab apostol ünnepén [1353. július 25.] Kont Miklós vajda előterjesztése. Mi ekképp Simon igazsággal és joggal egyező kéréseit kegyesen meghallgatván tárgyalni nyílt levelünket a jelen levélbe szóról szóra átvéve új pecsétünk ráfüggesztésével megerősíteni rendeltük e Simon mester és utódai javára, más jog épségével. Adatott Visegrádon az Úr ezerháromszázhatvannegyedik esztendejében Szent Luca szűz és vértanú ünnepe után az első vasárnap.”¹⁷

Ennek a fiúsításnak különösségét az adja, hogy a levél záradékában arra az esetre, ha mégis fia vagy fiai születnének a fiúsított Anna atyjának, Szikszai Péternek, akkor az aktus nem veszti érvényét, és Anna, mint fiú az utószülött fiúval vagy fiúkkal mintegy férfi testvér egyenlő hányadban örököl.

A következőben, 1356. augusztus 4-én I. Lajos Fónyi Balázs leányát, Cudar Péter diósgyőri várnagy (később bán és országbíró) feleségét fiúsította.¹⁸ A király Péter felesége Anicsnak új adományként adta apja birtokait, mint igazi és törvényes fiú örökös-

¹⁷ CD IX/3. 384.

¹⁸ HOLUB JÓZSEF: *Középkori fiúsítások*. Turul: A Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság Közlönye, XLI. kötet. 1927. 84–88. pp.

nek és törvényes leszármazóinak: *sui heredes legitimi ex ea descendentes*, vagyis a leányoknak is öröklési joggal. Ez már a második eset, hogy a Cudarok feleségei révén és nő leszármazottjaik férfi testvéreikkel együtt, egyenlő arányban örökölhettek, tehát nem csak a fiúsított anyát illette meg e kivételes jog. Figyelmet érdemel az is, hogy magszakadás esetén a Fónyi birtokok esetében királyi jogra háramlás helyett a királyi rendelkezés Cudar Péter fivéreinek öröklését állapította meg. Ezzel az intézkedésével I. Lajos dupla esélyt biztosít a birtokok Cudar kézben maradására. Nem véletlenül: maga a férj, Cudar Péter, mint közbenjáró kérte felesége fiúsítását, így történhetett, hogy amennyiben feleségénél magszakadás állna be, úgy a birtok rá és rokonaira száll.¹⁹

1360-ban Aba nembeli Rédei Dezső fia Jakab leányait, Annát és Margitot Cudar Istvánhoz és Cudar Miklóshoz adta feleségül. A király ezt a két lányt is fiúsította még 1360. október 8-án.²⁰

Hét éven belül mind a négy Cudar fivér megházasodott, és mind a négy feleségét fiúsították. I. Lajosnak ezek az intézkedései immár világossá tették célját, a régi arisztokrácia birtokainak újraelosztását saját hívei közt. Ugyanakkor a szokásjoggal ellenkező volta miatt, továbbá, mert nem mindenki részesült ilyen kegyben, a fiúsítás intézményesítése a hívek szűkebb körére érezhető ellenérzést váltott ki, főleg mikor Lajos már a köznemesség soraiban is kezdte ezt alkalmazni. Bár ez a királyt nem különösebben zavarhatta, az 1360-as évektől lett csak igazán bevett módszer²¹ e különös javadalmasági mód. *Holub József* 1526-ig hozzávetőleg 100-102 fiúsítást gyűjtött össze.²²

A jogintézmény alkalmazásakor legjellemzőbb esetben az apa birtokaiban fiúsítottak, de bármely más magvaszakadt férfi rokon esetén is megoldást kínált az intézmény. Az aktus történhetett az örökhagyó életében és halála után is. Első esetben maga az apa vagy rokon fordult a királyhoz, míg halál után legtöbbször a férj vagy más rokon kérelmezte a fiúsítást, ez esetben már háramlást követő királyi adományról volt szó. Az I. Lajos idejében megesezt fiúsítások egyik sajátossága az volt, hogy a király a férfi öröklési jog biztosítását új adományként kezelte.

III. Új adomány és fiúsítás

A *nova donatio* intézményének megjelenésével először *Illés József* foglalkozott alaposabban, és megállapította, hogy „gyökerei alkalmasint (...) az utolsó Árpádok idejére nyúlnak vissza. Ekkor ugyanis a szinte állandósult trónviszályok, másrészt a minduntalan újra életre kelt birtokvisszaszerző bizottságok működése folytán az adományosok nem érezték biztosnak magukat a birtokban, és gyakran előfordult az adományok visszavétele is olyképpen, hogy a király az elvesztett birtokot azonnal másnak adta. E birtok-

¹⁹ HOLUB JÓZSEF: *A fiúsításról*. Különlenyomat a Dr Klebersberg Kuno-Emlékkönyvből. 1925. 318. p.; Lajos intézkedése értelmezhető akár *consensus regius*ként, ami a háramlási jogról való lemondást jelenti a király részéről egy olyan személy részére, aki elvileg öröklésre nem jogosult. – BÉLI GÁBOR: *Magyar jogtörténet, Az államalapítástól 1848-ig*. Pécs, 1995. 34. p.; Mindezt megtoldotta azzal, hogy a Cudarokat is befoglalta a kiadott levélbe.

²⁰ HOLUB 1927, 84–88. pp.

²¹ HOLUB 1925, 312. p.

²² HOLUB 1927, 84–88. pp.

fosztás lehetősége ellen védekeztek az adománybirtokosok, midőn a régi adománylevél átírását és megerősítését kérték a királytól.²³ Ilyen estről már IV. Bélának az egyik 1250-ben kelt levele is beszámol, amivel a király a neki tett szolgálatok fejében Beche fia Iwachin szebeni ispán fiainak, Fülöp zágrábi püspöknek és Tamás karakói ispánnak az apjuktól elvett Zolona birtokot új adományként adta vissza, ahol az új adományra a „*collatio nova nostra*” utal.²⁴

Az új adomány eredetét tekintve az adománylevél megújításával hozható kapcsolatba, jogi természete azonban, ahogy ezt jóval később Werbőczy a Hármaskönyvben kifejtette, attól különbözött. Illés meghatározása szerint ugyanis, „a *nova donatio* akkor is megáll, ha később kiderül, hogy a megadományozottnak sohasem volt eredeti adománylevele, ami megsemmisülvén az új adománylevél kiállítását indokolta volna; vagy ha az állítólagos adománylevél egyébként hiányos, esetleg érvénytelen, ekkor a *nova donatio* a hiányokat pótolja, és a királyi *jus regium*mal szemben a birtokost megvédi, egy esetet kivéve, t. i. ha valaki a *nova donatio* előtt a királytól nyert erősebb jogra hivatkoznék”, amihez hozzátette, „hogy a *nova donatio* révén megadományozott tényleg birtokot szerezhetett az utóbb jelzett esetekben. Így lesz a *nova donatio* valóságos birtokadományozással”.²⁵ Az új adomány lényegi sajátosságát Wenzel Gusztáv is kiemelte: „a *fiscus* irányában nem volt szükséges, hogy az új adományt az adományos családjának adományi joga megelőzze”.²⁶

Új adományt kérhetett, aki az ingatlanok hosszas békés birtokában volt, de a birtok jogcímét nem tudta oklevéllel igazolni. Ebben az esetben a birtokot úgy tudta harmadik személyekkel szemben megvédelmezni, ha a királytól a hosszas, mégpedig elévülési időn túl terjedő, békés birtoklására hivatkozva új adományt kért, és ebbe a békés birtoklásba beleszámított felmenőinek a birtoklása is. Az új adomány célja nem az volt, hogy a más tulajdonát elévülési időn túl birtokló számára jogcímet biztosítson a további, most már törvényes birtoklásra, hanem az, hogy megvédje azt a tulajdonost, aki nem tudta egyébként jogát igazolni, vagy azt, aki abban a meggyőződésben birtokolt, hogy tulajdonos. Ugyanakkor *nova donatio*val az a birtokos is jogcímet szerzett a további birtokláshoz, aki tudta, hogy a hatalma alatt tartott dolognak nem a tulajdonosa.²⁷

²³ ILLÉS JÓZSEF: *A nova donatio (új adomány) jogi természete*. In: Angyal Pál, Baranyai Jusztin, Móra Mihály (szerk.): Notter Antal emlékkönyv. Dolgozatok az egyházi jogból és a vele kapcsolatos jogterületekről. Szent István Társulat, Budapest, 1941. 637–638. pp.

²⁴ BÉLI GÁBOR: *Az új adomány eredete és önálló intézménnyé válása*. In: Máthé Gábor, Zlinszky János (szerk.): Degré Alajos emlékkönyv. UNIÓ Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 1995. 63. p.

²⁵ ILLÉS 1941, 639–640. pp.

²⁶ WENZEL GUSZTÁV: *A magyar és erdélyi magánjog rendszere I–II.*, Kir. M. Egyetemi Nyomda, Buda, 1863. I. 538. p.

²⁷ BÓNIS GYÖRGY: *Magyar jogtörténet I–II.* Méhkas Diákszövetkezet, Kolozsvár, 1942. 186. p.; Béli Gábor (szerk.): DEGRÉ ALAJOS: *Magyar alkotmány- és jogtörténet*. Publikon Kiadó, Pécs, 2010. 150–151. pp., 157. p.; HOMOKI NAGY MÁRIA: *Az 1795. évi magánjogi tervezetek*. JATEPress, Szeged, 2004. 43. p.; BÉLI GÁBOR: *Die Basisinstitute des Privatrechts*. In: Máthé Gábor (Hg.): *Die Entwicklung der Verfassung und des Rechts in Ungarn*. Dialóg Campus Verlag, Budapest, 2017. 190. p.; BÉLI GÁBOR: *Birtok és birtokvédelem a régi magyar jogba.*, In: Béli Gábor, Jusztinger János, Pókecz Kovács Attila (szerk.): *Hatékony és jogbiztonság a birtokvédelmi eljárásban. Történeti, dogmatikai és jogösszehasonlító elemzések hatályos birtokvédelmi szabályozásunk elméleti és gyakorlati kérdéseire* (Publicationes cathedrae iuris Romani Quinqueecclesiensis 5). Pécs, 2017. 44–45. pp.

Az Anjouk alatt és Zsigmond uralkodásának második évtizedéig a *nova donatio* ténylegesen még a királyi adománnyal egyezett általában. Amikor a király valamelyik hívének királyi jog alapján, hűtlenség vagy megszakadás címén háramlott birtokot adományozott, akkor, mivel az adományos az adományozott birtoknak új tulajdonosa lett, az adományt *nova donatio*-nak nevezte. Akkor is ezt a megjelölést használták, ha az adományos olyan birtokot kapott vissza, amit jogelőde hűtlenség címen vesztett el korábban, úgy ahogyan az Árpád-korban már előfordult.

A *nova donatio* a XIV. század második felétől már feltűnik a fiúsításról kibocsátott királyi oklevelekben is. I. Lajosnak az 1356. augusztus 4. kelt, Fónyi Balázs leányát, Cudar Péter feleségét, Anics úrnőt fiúsító levelének záradéka szerint a király mindazokat a birtokokat, amik korábban Anics apjáié voltak, a fiúsított Anicsnak új adományként juttatta:

„Mi, Lajos [...] király [...] mindenki tudtára [...] kívánjuk hozni, hogy amikor a nemes úrasszony, néhai Fónyi Balázs Anyth [Anich] nevű leányának az iránt volt nálunk könyörgése, hogy mivel miután [...] atyja, előbb mondott Balázs férfi örökös nélkül hunyt el, [...] egyedül maradt, ezért különös kegyes királyi kegyből előbb mondott úrnőt kegyeskedjük atyja, mondott Fónyi Balázs fiú örökösévé és összes, királyi adományukra tartozó birtoka, mint fiú, örökösévé tenni és változtatni. Mi pedig áradó királyi bőkezűségből a hűségekért és az engedelmségek nagyszerű érdemeiért, amikkel mondott Fónyi Balázs, megjegyzett úrnő atyja, egykor Károly királynak [...] országa az ő és országa megannyi dolgaiban személyük különféle veszedelmét magukra véve tetszeni érdemesítette, [...] most személyében az előrebocsátott engedelmes érdemekért előbb mondott nemes úrnőnek királyi kedvezéssel kívánván felelni és illendő segedelemmel válaszolni, őt különös királyi kegyvel ékesítve, bár tudjuk, hogy e Balázs birtokai, miután férfi örökös nélkül hunyt el, országunk legkipróbáltabb szokásjoga szerint királyi kezeinkre szálltak, mégis, hogy mondott Balázs előrebocsátott legodaadóbb érdemei, amiket már mondott atyánknak számára nyújtott, ne maradjanak viszonzatlanul és köszönetlenül, és hogy ne essék meg, hogy e Fónyi Balázs javai és birtokai, e férfi örökös vigasza nélkül Balázs elárulván, idegen kezekre jussanak, megjegyzett úrnőt atyja, mondott Balázs összes, bárhogy nevezett és bármely megyében lévő, egykor őt illető birtokaiban és birtokjogaiban igazi és törvényes örökössé nyilvánítjuk, rendeljük, tesszük és avatjuk, mint természetes ágyékából származó fiút királyi tekintéllyel és erővel és különös kegyvel a fent mondott összes birtokokat új adományunk címén az úrnőre és örökösire saját jog teljével átengedvén, mely kegyet pedig, tudjuk, hogy az úrnő atyja előbb mondott Balázst és előbb mondott úrasszonnyal együtt is Károly [...] király úrtól kérte, és folytonosan bírták, míg mindketten éltek, mivel pedig ez az úrnő, mondott Balázs leánya Cudar Péter mester diósgyőri várnaggyal hívünkkel és kegyeltünkkel most házasodott, ezért mondott Péter mester tanúsított hűségéért és hű szolgálatainak dicséretreméltó érdemeiül, [...] mondott Fónyi Balázs előbb tárgyalt bárhol bírt és bármi néven nevezett birtokait és birtokrészeit haszonvételek teljességével, ama határok és szabások alatt, amikkel e Balázs bírta és birtokolta, miképp az előbb tárgyalt úrnőnek, úgy e Péter mesternek és fiaiknak és örökösöknek [...] minden fivéreiket kizárva új adományunk címén örökre juttattuk úgy, hogy előbb említett úrasszony és ez a Péter mester és tőle származó törvényes örökösök, országunk törvényes szokásjoga nem aka-

dályozván, ami csak fiúnak engedi, hogy atyai örökséget örököljön, mint mondott Fónyi Balázs igazi örököse és törvényes fia, jelen királyi kegyből avatva, rendelve és téve mondott Balázs összes bárhol lévő és bármi mód nevezett birtokai és birtokjogai, nemkülönben ezek valamennyi haszonvételei és tartozékai valódi és sértetlen uralmába következzenek örök és visszavonhatatlan birtoklásra jutatott királyi kegyünk előrebocsátott címén, birtokolják békésen és zavartalanul a mondott kegyen kívül más jog épen tartásával olyan közbejövő feltétellel, hogy ha megesnék, hogy Péter mester isteni akaratból örökös vigasza nélkül távozna e világból, akkor mondott úrasszony felesége, Fónyi Balázs leánya a többször mondott birtokokat élete végéig békésen és háborítatlanul birtokolja, az úrasszony halála után pedig a mondott Balázs mondott birtokai és mindennemű birtokjogai Péter mester vértestvérei uralmába és tulajdonába szálljanak előrebocsátott adományunk rendjéből örök birtoklásra és bírásra [...]. Adatott Miklós zágrábi püspök, udvarunk alkancellárja [...].²⁸

Ennek a rendelkezésnek két eleme érdemel kitüntetett figyelmet. Először a király oklevelének az a megállapítása, hogy Fónyi Balázs leányával együtt birtokolta javait. A leány birtoklása, mivel nem számított apja törvényes örökösének, hanem csak törvényes negyedre tarthatott igényt, azokat a birtokokat, ingatlanokat kivéve, amiket örökrészül kapott, vagy törvényes örökléssel megörökölt, mert adományozáson kívüliek voltak, nem folytathatta apja birtoklását, ám tény, hogy amíg a leány nem kötött házasságot, az apja házában élt, apja tartotta el, ennél fogva maga is ténylegesen birtokban volt. Annak köszönhetően, hogy a király Anicsot fiúsította, apja birtoklásának valóságos folytatója lett minden javakra nézve, mintegy beleszámítva a korábbi együttes birtoklást és apja birtoklását is. Ez pedig olyan momentum, ami a valóságos új adománynál is meghatározó tényező volt. A másik sajátosság, hogy a király a fiúsítási aktszal együtt Fónyi Balázs minden birtokát egyben Anics férjének, Cudar Péternek adományozta új adomány címen. Péter tekintetében ez valóságos királyi adomány volt, úgy, mint azok a királyi adományok, amikkel egyébként a király a magszakadás miatt háramlott birtokokat adományozta valamelyik hívének. Ennek az volt a jól látható következménye, hogy a fiúsított nő és férje törvényes házasságából leszármazók anyjuk és apjuk jogcímén is jogosultak voltak anyai nagyapjuk valamennyi, a király által szüleiknek adományozott birtokaira. Mivel a királyi levél kiemelte, hogy az örökösök fiú örökösök: „*sui filii et heres*”, a fiúsított nő és férje vagyonában csak fiaik örökölhettek.

Cseklézi Lökös fia Mikós, aki arra az esetre, ha fiú örökös nélkül halna meg, I. Lajossal már 1361-ben és 1381-ben fiúsította leányait.²⁹ I. Lajos halála után Mária királynőtől is kérte, hogy adja meg ezt a kegyet. Mária 1383. február 26-án kibocsátott oklevelével ennek úgy tett eleget, hogy Cseklézi Miklós leányainak, Anglisnak, Maretinnek (Margitnak) és Annának az atyai javakat új adományba adta:

²⁸ NAGY IMRE – TASNÁDI NAGY GYULA (szerk.): *Anjoukori okmánytár I–VII.*, Budapest, 1878–1891, 1920 (AO), VI. 495.

²⁹ KAMMERER ERNŐ (bev.): *A Pécz nemzetség apponyi ágának az Apponyi grófok családi levéltárában őrzött oklevelei I. 1241–1526.* Franklin-Társulat Nyomdája, Budapest, 1906. (PÉCZ) 206. p.

„[...] ha Miklós mester férfi örökös nélkül távozna e világból, az előbb tárgyalt nemes úrasszonyokat, leányait azok összes atyai birtokában, bárhol bírják, és kiváltképpen az előbb mondott várban, Miklós mester törvényes, igazi örököseivé és fiaivá tettük és avattuk, mintegy férfiakká nyilvánítván őket, a mondott atyai birtokokat és várat a nemes úrasszonyoknak és örököseiknek örök örökséggé nyilvánítottuk, sőt eme nemes úrasszonyok és örököseik számára az előbb említett atyai birtokaikat, bárhol bírják, és az előbb mondott várat mostantól, miként egykor, és miként egykor, mostantól, új adományunk címén adtuk, adományoztuk és jutattuk, sőt adjuk, adományozzuk és juttatjuk jelen levelünk közbejövő oltalmával, mégis más jogának sérelme nélkül”.³⁰

Cseklézi Miklós leányai fiúsításának története ezzel nem ért véget. A budai káptalan 1392. március 26-án kelt oklevele szerint Zsigmond király és a fiúsítottak között csere jött létre. Egészen pontosan a káptalan előtt Őri Tamás fia Péter jelent meg a nemes Anglis nevű úrasszonytól született fiaierért, Tamásért és Miklósért, továbbá Turóci Benedek a feleségéért, a nemes Margaréta nevű úrasszonyért, végül Selyzi Vesszős fia Tamás feleségéért, a nemes Anna úrasszonyért, de neki nem volt ügyvédlevele. A királlyal szerződő felek forma szerint, a fiúsítás értelmében tehát, mivel anyjuk elhalt, Őri Tamás és Miklós, Margit és Anna voltak. A király a Nyitra megyei Appony királyi várat az Appony, Kovarc és Lehatka nevű birtokokkal, valamint egy allódiium helyet a várnál, és további két birtokot, Perezlent és Kötvélyest cserélte el a Pozsony megyei Cseklész várral, a Pozsony és Nyitra megyei három Cseklész nevű birtokrészsel, a szedni szokott két vámmal együtt, ezenkívül a Vörösvár nevű birtok felével, a teljes Beke birtokkal, egy, a királyi felség házával szemközt bírt házzal és udvarhellyel Pozsony városban, és ugyanott kikötővámval, a Duna folyón, valamint szőlőkkel a Reeche nevű hegyen. Másnap, március 27-én ezt a cserét Zsigmond király úgy írta át tartalmilag saját királyi oklevelébe, és erősítette meg, hogy amit cserébe adott, azt új adományba adta Annának, Margitnak, illetve Anglis fiainak, Miklósnak és Tamásnak „és mindkét nemű gyermekeiknek és örököseiknek és összes utódaiknak”. Végezetül a király, mint ez szerződéseknél szokás volt, szavatosságot vállalt a vele előbb csereszerződét kötő új adományosokkal szemben. Arra tett ígéretet, hogy tulajdon fáradozásaival és költségeivel, valamint levelelének bizonyosságával megvédi őket minden keresőtől és perlőtől.³¹

A pozsonyi káptalan 1392. április 6-án kiadott oklevele szerint Selyzi Vesszős fia Tamás felesége, a nemes Anna úrnő és fia, János, akiket a férj és apa káplánja, bizonyos Simon úr képviselt, az ellen tiltakoztak, hogy sógorai, Turóci Benedek, Őri Tamás fia Péter és a férje, aki, el nem feledve, Anna nevében ügyvédlevél nélkül járt el a cserénél, megtámadta a királlyal kötött cserét. A nyitrai káptalan 1393. február 9-i levele pedig azt a tiltakozást rögzítette, amivel Anna a maga és fia, János nevében az ellen protestált, hogy Cseklészbe és minden tartozékába, amit a királynak cserébe adtak, Bodiszló fia Károlyt királyi adomány címen bevezették. Anna tiltakozása végül nem vezetett eredményre, ugyanis a zobori konvent 1395. április 11-én kelt levele azt az *divisiot* tartal-

³⁰ PÉCZ 208. p.

³¹ PÉCZ 226. p., 229. p., BÉLI GÁBOR: *Undertaking of a Guarantee towards Contracting Party in the Traditional Hungarian Law*. In: Béli Gábor, et al. (Eds.): *Institutions of Legal History with special regard to the legal culture and history*. Bratislava, Pécs, 2011. 50–51. pp.

mazta, amivel Appony várán, Appony, Lehotka, Kovarc, Perezlen és Körtvélyes birtokon osztottak meg egyrésztől Óri Tamás fia Péter a maga és fiai, Tamás, illetve Miklós nevében, másrésztől Turóci Beke fia a maga felesége, Margit, illetve leányaik, Cecilia és más meg nem nevezettek nevében, harmadrészt Selyzi Vesszős fia Tamás a maga, neje, Anna és fiuk, Tötös személyében.³² A konvent levele alapján Anna korábban megnevezett fia, János már nem élt.

Cseklézi Lökös fia Miklós leányainak ügye szempontjából fontos az is, hogy apjuk Miklós 1389. január 8-án végrendekezett betegágyában a pozsonyi káptalan kiküldötté előtt. Végrendeletében ingók mellett a Cseklészből szedni szokott vámot, egy Ozelench nevű birtokot hagyott nejének Margitnak, amiről azt mondta, hogy a király *novae nostrae donationis titulo* adományozta neki, továbbá Pozsonyban egy házat hagyott a feleségének és két szőlőt is azzal a kikötéssel, hogy mindezek halála után leányaikra és azok örököseire szálljanak. Erről az oklevelet január 18-án állította ki a káptalan. Egy héttel később, január 25-én az időközben meghalt Cseklézi Lökös fia Miklós felesége, Margit adta elő végrendeletét a pozsonyi káptalan képviselőjének jelenlétében, amit január 27-én foglalt írásba a káptalan. Az özvegy Margit asszony mindazt, amit férje hagyott rá, leányainak juttatta.³³

A Cseklézi Lökös fia Miklós végrendeletében felsorolt ingatlanok nem szerepelnek a Zsigmonddal kötött cseréről kibocsátott, sem a megerősítő királyi oklevélben. Ezek az ingatlanok a fiúsított leányok anyjának hitbér és jegyajándék címen járó juttatása volt, amit Miklós végrendelettel adott ki. Ez éppen abból következik, hogy nem kerültek bele a cseréről és megerősítésről szóló oklevelekbe. Ezek az ingatlanok a leányokat és örököseiket anyai jogon illették meg. A szülők végrendeleteit a feleségeik, Margit és Anna nevében is eljáró férjek 1396. július 3-án átírták a Pozsonyi káptalannal, néhány nappal később pedig Óri Tamás fia Péter fia Tamás, Anglis fia Zsigmond királynak az 1392. március 27-én a cserét új adomány címen megerősítő oklevelét íratta át a zabori konventtel.³⁴

Mindezekből azt lehet levonni, hogy a fiúsítás, ami a nőt apja vagyonában fiú örökössé tette, a nő számára minden apai ingatlant adományos jószágként változtatott. A király úgy tekintette a fiúsítottat, mint azt az adományost, akinek háramlott birtokot adományozott. Az új adomány ebben az esetben azt jelezte, hogy az atyai javakban fiúsított nő, mint annak új tulajdonosa nyert adományt. Ez tehát valóságos, tényleges királyi adomány volt, amit a nő atyja után nem örökölt, hanem a királytól kapott adományba, és ez az adomány a király által meghatározott rendben szállt a fiúsított nő örököseire. Cseklézi Lökös fia Miklós négy leánya Anglis, Maretil vagy Margit, Szkolasztika és Anna után I. Lajos 1361. szeptember 21-i, 1381. május 13-i és Mária 1383. február 26-i okleveleiben „*universi heredes*”, illetve „*earum heredes*”, tehát férfi lemenőik kaptak jogot anyjaik után. Zsigmond ezzel szemben az új adománnyal megerősített cserében a fiúsított nővérek, Anglis, Margit és Anna után, ide nem értve már Szkolasztikát, aki időközben meghalt leszármazó nélkül, mindkét nemű leszármazóik örökölték: „*utrius sexus proles et heredes ac posteritates universi*”. Ennek megfelelően ment végbe az osztály is, amikor Margit leányai anyjuk mellett osztottak, akik közül

³² PÉCZ 232. p.

³³ PÉCZ 221. p., 223. p.

³⁴ PÉCZ 250. p., 251. p.

csak az egyik nevét, Cecíliaét tüntette fel az osztálylevél. Ha mindkét nemű örökösök öröklését engedélyezte a király, akkor az adományos után, ide értve a fiúsított nőt is, fiú és leány leszármazók egyenlő hányadban örököltek. A Cseklésziek okleveleiből az is megállapítható, hogy az apa vagyonából az apa feleségének vagyoni követeléseit ki kellett adni, amiről rendelkezhetett maga a fiúsítást kérő apa.

Cseklészi Miklós leányainak fiúsításával kapcsolatban azt is ki kell emelni, hogy I. Lajos és leánya, Mária fiúsító levelei csak a leányok jogát rögzítette, a férjek jogáról ezzel szemben nem beszélt. Zsigmond cseréje és új adománya ezzel ellenkezőleg, mert a férjek nemcsak feleségeik és leszármazóik nevében, hanem a saját személyükben is nyilatkoztak, az új adománnyal formálisan is jogot nyertek. Ezek alapján megállapítható, hogy ha a fiúsításkor, attól eltérően mint például Anics és Cudar Péter esetében, nem rendelkezett kifejezetten a férj javára is a király, ennek ellenére, a férj is jogosult volt az fiúsított vagyonban.

IV. A fiúsítás elterjedése a köznemesség köreiben, a közbenjáró szerepe

I. Lajos a XIV. század második felétől már a köznemesek köreiben is bevett intézménynyé tette a fiúsítást. Ugyanakkor ilyen esetekben, a források alapján úgy tűnik, mindig szükség volt egy közbenjáróra, aki kezdeményezte, kérvényezte a királynál a rendkívüli és különös kegyet. A közbenjárók általában a bárók, nagyurak, főpapok voltak. Ez egyben azt is jelentette, hogy a köznemes apa vagy férj nemcsak a király, hanem a közbenjárója felé is elköteleződött.

1357. október 30-án I. Lajos fiúsította Csuzai Pál fia István Ágota és Klára leányait. A közbenjáró maga Miklós, kalocsai érsek, aki szervienseinek, Szántói Demeter fia Pálnak javára kérte a fiúsítást, mivel említett István egyik leánya hozzá, a másik öccséhez ment feleségül. Az oklevél szövege szerint I. Lajos „különös királyi előjoggal” – utalva itt a fiúsításra – igazi örökösnek és utódnak nevezte Ágotát és Klárát, mint István „természetes fiait”.

„Mi, Lajos [...] király [...] tudatjuk, hogy Szántói Demeter fia Pálnak alázatos szolgálataiért, amikkel lehetősége szerint e király úrnak tetszeni törekedett, [...] ura, Miklós, [...] kalocsai érsek, kancellárunk alázatos kérésére, felségünknel [...] közbenjárván, [...] a nemes hajadonokat, tudniillik Ágota és Klára nevűeket, Csuzai Pál fia István, Baranya megyei, férfi örökös híján elhunyt ember leányait, akiknek egyike Pállal és másika ennek fivérével kötött házasságot, különös királyi előjoggal [...] bárhol lévő összes atyai birtokok tulajdonok és jogok igazi örökösivé és utódaivá tettük, mint ennek az Istvánnak természetes fiait, számukra és örökösük számára átengedvén és juttatván számukra atyjuk, a mondott István összes, bárhol lévő, úgy öröklési, vásárlási és zálogosítási címen, mint bármi más jogcímen egykor őt illető, különösen atyjuk, említett István Csuzai, Márk és Sepse nevű, Baranya megyében és bárhol másutt lévő, országunk kipróbált szokásjoga által megkívántan adományozásunkra tartozó birtokait, mint e mondott István igazi örökösének jelen kegyes rendelkezésünktől fogva, mint István természetes fiainak, azok összes [...] tartozékaival [...] igaz és régi határaik alatt, amikkel ezek korábbi birtokosai bírták és birtokolták örök birtoklásra más jogok épsé-

gével, mégis, hogy országunk szokásjogi törvényével ellenkezik, ami csak férfi örökös tekintetét örökösnek, e velük szemben gyakorolt kegyvel számba nem vevén.”³⁵

Tehát itt a király mint öröklési jogi jogintézmény nevezi meg a fiúsítást, de az oklevél később is utal a fiúsítás igazi, királyi, új adomány létrejöttére is: „országunk kipróbált szokásjoga által megkívántan adományozásunkra tartozó birtokait...”.

1358. február 9-én az előző oklevél kiegészítését szentesítette I. Lajos kápolnaispánja (továbbá titkos kancellár, veszprémi püspök, császári prépost), miszerint Csuzai Pál fia István rokona Köpe a szekszárdi konvent törvényes ügyvédlevelével, Ruchi László ügyvéd útján eljárva kijelentette, hogy ha törvényes fiú örökös nélkül távozik e világról, akkor az ő birtokrészeit is Ágotára és Klárára hagyja. Utóbbit a levél tévesen Ilonának nevezte.

„Mi László, császári prépost, Lajos úr, Isten kegyelméből Magyarország királyának kápolnaispánja és titkos kancellára és választott veszprémi (püspök) emlékeztül adván tudtatjuk a jelen levél értelmében mindazokkal, akiket illet, hogy Ruchi László a nemes férfitúért, Csuzai Sámuel fia Köpéért a szekszárdi konvent törvényes ügyvédlevelével jelenlétiünkön megjelenvén, azt mondta, és oly mód vallott élő szóval, hogy mivel a felséges fejedelem, Lajos úr, Isten kegyelméből Magyarország királya, Szántói Demeter fia Pálnak, a Krisztusban tisztelendő atya, Miklós, Isten és apostoli kegyelemből kalocsai érsek, a királyi udvar kancellára szerviensének úgy alázatos szolgálataiért, amikkel lehetősége szerint e király úrnak tetszeni törekedett, mint e Miklós kalocsai érsek úr legalázatosabb kérésére, az Ágota és Ilona nevű nemes úrasszonyok, előbb mondott Csuzai Pál fia István, előbb mondott Köpe rokonának leányai számára, akiknek egyike Pállal, és másik az ő fiú testvérével kötött házasságot, azt a különös kegyet gyakorolta, hogy őket bárhol lévő atyai birtokok, birtokrészek és jogok igai örökösivé és örökösök-ké változtatta és tette, mint Pál fia István természetes fiait, és előbb mondott Köpének a Baranya megyében lévő Csuzai, Márk és Sepse nevű birtokokban bírt birtokrészeit e nemes hajadonok elődeitől előbb tárgyalt Köpére háramlottak, ezért ugyanez a Ruchi László mester ez előbb mondott ügyvédlevelével előbb említett Köpe személyében a nemes hajadonok számára vállalta, hogy ha megesnék, hogy Köpe férfi örökösök vigasza nélkül térne minden élő útjára, akkor e Köpe előbb mondott birtokokban bírt birtokrészeit említett nemes hajadonoknak és örökösöknek maradjanak és szálljanak örök birtoklásra, tartásra és bírásra. Amire előbb megjegyzett Ruchi László mester az előbb mondott ügyvédlevelével tekintélyével többször említett Sámuel fia Köpét elöttünk szabadon kötelezte. Adatott [...]”³⁶

A források jelentősége, hogy a fiúsított leányokat *fili naturalis*nek nevezik. Továbbá, a második különös jelentősége, hogy a lányokat, mint férfi rokonokat teszi a végrendelezhető örökösévé.

Fontos megvizsgálni, hogy ki kérte a leány fiúsítását, azaz ki volt a közbenjáró, ki volt a fiúsított leány férje, milyen öröklési rendet alapított meg ezáltal a rendelkező

³⁵ AO VI. 615.

³⁶ AO VII. 37.

király a családban, és mindezt „pusztán” fiúsításként, vagy új adományra hivatkozva rendezte. Birtokcserére is láthatunk példákat, akárcsak az alábbi esetben:

„Mi, Vilmos, Isten és apostoli kegyelemből pécsi püspök, Lajos úr, Isten kegyelméből Magyarország királya kápolnaispánja és szekretáriusa emlékül adván a jelen levél rendjében tudtatjuk mindazokkal, akiket illet, hogy, Hahóti Mihály fia János, [...] minden egyenetlenség és viszály felől, amik a hahóti nemesek és az előbb megjegyzett, Klára nevű úrasszony közt folytak [...] az úrasszony és Buzád fia Miklós összes birtokai és atyai örökségei felől, amikben őt király urunk igazi örökössé és utóddá tette és formálta, olyanképpen egyeztek meg [...], hogy ez úrasszony atyja, előbb megjegyzett Buzád fia Miklós hahót birtokban illető részét [...] négy szabályos és egyenlő részre osztani, mely osztály megesvén, előbb megjegyzett Klára úrasszony, vagy nevében férje, előbb megjegyzett János vagy ügyvédje a négy részből három részt kiválasztva vegyen a javára és örökös birtoklásra, a birtokrész negyed részét pedig az előbb megjegyzett hahóti nemeseknek összes haszonvételeivel és tartozékaival, [...] adja át örök birtoklásra és hagyja, [...] Ezenkívül az előbb megjegyzett nemesek a Zala megyében fekvő Buzádsziget nevű valamely birtokot minden haszonvételeivel és tartozékaival és kiváltképp az abban bírt várhellyel, [...] hagyják az előbb megjegyzett Klára nevű úrasszonynak és örökösének és összes utódainak hasonlóképpen örök birtoklásra, [...], és ha megesnék, hogy valakik is közülük örökös vigasza nélkül távozna, [...] akkor az ilyeneknek a birtoka és birtokrésze a mondott úrasszony és örökösei jogára és tulajdonába szálljon ugyanolyan mód, miként az előbb mondott nemesekéibe, és ha megesnék, hogy ugyanez az úrasszony távozna, akkor birtokrészei a mondott nemesek jogára és tulajdonába szálljanak. [...]”³⁷

1365. december 9-én a meglévő birtokok cseréje történt, ahol az egyik fél fiúsított nemes nő. Tehát fiúsított birtokot is el lehetett cserélni, amiért cserébe kapott birtok szintén fiúsított birtokká lett. Továbbá, ha a felek bármelyikének magva szakadt, akkor a másik fél „visszaörökölte” a cserebirtokot. Ebben az esetben, és majd a következőkben is, már nem csak közvetlen kegyeltek, főnemesek részesültek a fiúsításban, mint rendkívüli és különös királyi kegyben, hanem már a kismemesek is.

A következő esetben közbenjáróként Piacenzai János esztergomi érsek, Esztergom örökös ispánja tűnik fel, a fiúsított Hahóti Mihály fia János lánya Anna, kinek férje Miklós, az érsek fivérének (Rafaelnak) fia.

„Lajos, isten kegyelméből Magyarország, Lengyelország [...] királya [...], minde- nek tudára kívánjuk hozni ezeknek rendjén, miként a nemes Anna nevű hajadon, néhai férfi örökös nélkül elhunyt, [...] Hahóti Mihály fia János [...] nem kevésbé [...] Piacenzai János* úr, [...] az esztergomi egyház érsekének és e hely örökös ispánjának [...] ennek az érsek úrnak közbenjáró fohászkodására [...] érintett Anna nevű árva, [...] a kiváló ifjú Rafael mester, a mondott érsek úr fivérének fia Miklóssal házasodandó nemes hajadont, akit isteni és a világi jogon teljes atyai örökség illet, atyja, [...] Mihály

³⁷ NAGY IMRE – VÉGHÉLY DEZSŐ – NAGY GYULA (szerk.): *Zala megye története, oklevéltár II.* Franklin-Társulat Nyomdája, Budapest, 1890. ZO II. 4.

*fia Jánosnak összes, bárhol az ország területén bírt és bármi néven nevezett, [...] birtokaiban és birtokjogaiban, és különösképpen atyja előbb mondott Hahót, Szerdahely, Dezics, Gutorfölde és Kisfalud nevű a mondott Zala megyében és országunk bármely megyéiben és kerületeiben lévő birtokaiban és azok összes tartozékaiban a királyi kiváltság kegyéből és kegyelméből igazi örökössé és törvényes utóddá, mintegy e János fiává nyilvánítottuk, tettük és fiúsítottuk, [...] a királyi hatalom teljéből ebben az írásban rögzítvén, hogy e nemes Anna nevű hajadon az előbb tárgyalt atyai birtokokban és birtokrészekben, mint fiú és igazi örökös jelen kegyes fiúsításunk előjogából örököljön teljes joggal, és a mondott birtokok és birtokjogok a nemes hajadonnak és örököseinek örökre örökségül számítsanak országunk szokásjogi törvénye alapján, [...], ha az előbb említett nemes hajadon a mondott házasság elhálása előtt vagy után, [...], örökösök nélkül távozna az emberi világból, akkor atyja, János előbb tárgyalt birtokai és mindennemű birtokjogai előbb említett Miklós úr és atyafia János, a Mondott Rafael mester fiai és örökösei jogára háramoljon és szálljon jelen engedélyünk rendelkezéséből és új adományunk címén örök joggal és visszavonhatatlanul általuk és örököseik általi birtoklásra és bírásra, e nemes hajadon atyafiatának, hozzátartozóinak és vérrokonainak ellentmondása nem akadályozván. [...]*³⁸

1377. március 13-án a király Annát és leszármazóit apja minden birtokában igaz örökössé tette, ráadásul kikötötte, hogy ha Anna örökös nélkül távozna e világból, akkor fiúsítottként örökölt birtokai szálljanak férjére és annak testvérére, valamint ezek örökösre, új adomány jogcímén, így Anna rokonai sem támadhatják meg Anna halála esetén a döntést.

1412. október 19-én Zsigmond király Garai Miklós nádor kérésére fiúsította Ilona, Sárosbodorfalvi Miklós fia László leányát.

*„Mi Zsigmond, Isten kegyelméből a rómaiak királya és császára és Magyarország királya stb., emlékezetül adván tudatjuk a jelen levél rendjében mindazokkal, akiket illet, hogy mi úgy a hűséges nagyságos férfiú, Garai Miklós, országunk, Magyarország nádorának alázatos és jámbor könyörgése kérésére [...], az Ilona nevű nemes hajadon, tudniillik a néhai Sárosbodorfalvi Miklós fia László leányának [...] királyi hatalmunk teljéből és különös kegyből e nemes hajadon Ilonát atyjának, néhai Lászlónak ugyanebben a Zala megyében lévő Sárosbodorfalva birtokban bírt birtokrészeiben, amennyire országunk, Magyarország régtől követni szokott szokásjogából megengedett, igazi férfi örökössé, és törvényes utóddá rendeljük, tesszük, és avatjuk, [...] e nemes hajadon atyjának az előbb mondott Sárosbodorfalva birtokban bírt emez birtokrészét összes haszonvételeivel és mindennemű tartozékaival, [...], ennek a nemes hajadonnak és örököseinek és összes utódainak új adományunk címén [...] adományoztuk, sőt juttattuk örökre és általa és örökösei által visszavonhatatlan birtoklásra, tartásra [...].”*³⁹

A szokásjogra hivatkozva a király fiúsítja Ilonát, és Ilonának, valamint örököseinek új adomány címén juttatja apja birtokait. Mivel a fiúsítás is eredeti úton történő nemesség

³⁸ ZO II. 145.

³⁹ ZO II. 380.

válás, ráadásul nem öröklésre, hanem új adományra hivatkozva juttatott az uralkodó, így a fiúsított ősi birtok felett fennálló tulajdonjoga kikezdetlen lett.

1423. december 26-án négy leányt is fiúsított a király Szilágyi Gergely kérésére, aki familiárisa, Orbán javára járt közben. A fiúsítottak Klára, Orbán felesége, Nyerges György leánya, Magdolna és Katalin, Nyerges Benedek leányai, valamint Ilona, Fekete Imre leánya.

„Mi Zsigmond, Isten kegyelméből a rómaiak királya és császára és Magyarország királya stb., emlékezetül adván tudatjuk a jelen levél rendjében mindazokkal, akiket illet, hogy mi, hívünk Szilágyi Gergelynek bizonyos familiárisa, Orbán részére általa hozzánk juttatott kérvénye alázatos kérésére, [...] a nemes Klára úrasszony, a néhai Nyerges György, nemkülönben a hajadon Magdolna és Katalin, a néhai Nyerges Benedek, és Ilona nevű, néhai Fekete Imre [...] férfi örökösök nélkül e világból távozott nemesek leányai [...] akiknek egyike, tudniillik az előbb mondott Klára emez Orbánnal a római egyház szertartása szerint házasodott, a többiek pedig még nem házasodtak senkivel, [...] őket királyi kegyünk jótékonyágából és igen nagy kegyelemből és különös kegyből a Zala megyében lévő Ugygyömörő nevű mondott birtokban bírt birtokrészekben, amik, [...] e világból távozott Nyerges György és Benedeké és Fekete Imréné voltak, és országunk régtől kipróbált szokásjogából királyi kezeinkhez háramlottak, amennyire tőlünk függ és miként jog szerint megengedett, igazi férfi örökösökké és törvényes utódokká és néhai György, Benedek és Imre fiaivá tettük, avattuk és nyilvánítottuk, és mondott Klára úrasszony atyját, előbb mondott néhai Györgyöt illető birtokrészeket ennek a Klára úrasszonynak, a többi birtokrészeket pedig, ami az említett Nyerges Benedeket, az előbb említett Magdolna és Katalin nevű hajadonok atyját illetve, hajadon Magdolnának és Katalinnak, hasonlóképpen előbb említett néhai Fekete Imrét, az előbb említett hajadon Ilona atyját [...] a hajadon Ilonának és az úrasszony és hajadonok örökösének és összes utódainak mostantól örökre örökségnek számítottuk be örök joggal jelen királyi engedélyünk jóváhagyásával, [...]”⁴⁰

A király a négy lányt azokban a birtokrészekben fiúsította, amiket atyjaik közösen bírtak. A király kiemelte, hogy a birtok először visszaháramlott órá, s csak ezt követően ment végbe a fiúsítás, így tulajdonképpen új adományként juttatta atyjaik birtokrészeit a fiúsított nőknek, amit örökre örökül juttatott nekik és leszármazóiknak. Tehát kettő, vagy inkább két egybeolvadó aktusról van szó, a háramlásból következő új adományról és a fiúsításról, ami tulajdonképpen különös női öröklési jogi intézmény. De mivel a két aktus nem vált el egymástól, azok szorosan összefonódtak, ezért a fiúsítás különös női öröklési jogi intézmény és új adomány is egyben.

V. További különös fiúsítási esetek

A fiúsítás Zsigmond király idejére bevett intézménnyé vált, és ezt a későbbi oklevélformulák is alátámasztják: már nem minden esetben hivatkozott az uralkodó *nova*

⁴⁰ ZO II. 434.

donatiora, csak egyszerű adományozásra. Továbbá a fiúsítás szokásjoggal ellenkező kiemelése is elmaradt már a rendelkezésekből, és a használt formula állandósult képet mutat, mint ezt II. Ulászló, 1504. január 21-i oklevele is igazolja, amivel Desewffy Mihály leányát, Erzsébetet fiúsította:

„Mi, Ulászló, Isten kegyelméből, Magyarország és Csehország, stb. királya emlékeztül adjuk a jelen levél rendjében tudatván mindazokkal, akiket illet, hogy nem egy hűséges hívünknek az általuk az Erzsébet nevű nemes hajadon, néhai Desewffy Mihály leánya érdekében felségünknek az okból előterjesztett legalázatosabb esdeklése kérésére, [...] hogy tudniillik az idők folyamán meg ne essen, hogy idegenek fedele alatt bujdosson, ezt a hajadon Erzsébetet néhai Desewffy Mihály, nemzójének összes, bárhol és országunk, az erdélyi részek bármely vármegyéjében lévő és birt birtokaiban és birtokrészeiben és mindennemű birtokjogaiban és javaiban és dolgaiban, tudniillik néhai atyja, Mihály igazi férfi örökösevé és utódává rendeltük, nyilvánítottuk és változtattuk, és ugyanezeket a birtokokat birtokrészeket és birtokjogokat mind, hozzájárulván ehhez az igen tisztelt Anna királyné úrnő, legdrágább feleségünk beleegyezése és tetsző szándéka, e hajadon Erzsébetnek és örököseinek és összes utódának örök örökségül betudván, rendeltük, nyilvánítottuk és változtattuk és beírtuk, és nemkevésbé az összes és minden királyi jogunkat, amink ha előbb említett néhai Desewffy Mihály előbb mondott birtokaiban és birtokrészeiben és mindennemű birtokjogaiban bármiképp fennállna, vagy felségünket bármi címen, úton, módon és okból illetné, [...] határozott szándékkal és bizonyos tudomásunkból említett hajadon Erzsébet és mondott örökösei és össze utódai számára adtuk, adományoztuk és juttattuk, sőt adtuk, adományoztuk és juttattuk örök joggal és visszavonhatatlan birtoklásra, szintűgy bírásra más jog épségével [...] Adatott [...]”⁴¹

Ebben az oklevélben is megfigyelhető, hogy a fiúsított nő leszármazói nem csak férfi, hanem nőágon is örökölnek: „Erzsébetnek és örököseinek és összes utódának örök örökségül betudván, rendeltük”.

A fiúsítás intézményi sajátosságaira kiváló példát nyújt Tarnóczi Székely Gergely leányainak esete. Az ezzel kapcsolatban keletkezett oklevelek, elsősorban I. Lajoséi azért fontosak, mert miután Tarnóczi Székely Gergely leányait fiúsította, Gergelynek fia született, minek okán a fiúsítás érvényét veszítette. Tehát a király megsemmisítette a fiúsítást, de miután Gergely fia Miklós elhunyt, a korábbi fiúsítás érvényét visszaadta. Ráadásul Gergely és testvérei mindezt megelőzően úgy kaptak együtt adományt, hogy az érdemek, amik az adomány alapjául szolgáltak, Gergelyéi voltak. Ezért a király a fiúsító oklevelet Gergely érdemeire hivatkozva állította ki. Sőt, I. Lajos az egyik leány férjének is adományozott egy birtokot apósa ingatlanából. Végül: a formula végleg rögzült: a *praefecta* leszármazói férfi és női ágon egyaránt örökölnek.

Mária királyné megerősítette atyja Tarnóci Székely Gergely leányait fiúsító levelét a fiúsítottakat a sági konvent által adott bevezető levéllel együtt, 1383. március 27.

⁴¹ IVÁNYI BÉLA: *Oklevéltár a Tomaj nemzetségbeli Losonczi Bánffy család történetéhez II.* Hornyánszky Kir. Udv. Könyvnyomda, Budapest, 1928. BÁNFY II. 395. p.

„Mária, Isten kegyelméből Magyarország [...] királynéja [...] mindenki tudtára kívánjuk hozni ezeknek rendje szerint, hogy miután [...] a felséges fejedelem úr, Lajos [...] legdrágább nemzónk a menny urának akaratából, akinek parancsából mindenek kormányoztatnak és rendeltetnek, e világból fiúgyermek nélkül távozván, és öröklés joggal és a születés rendjén mondott Magyarország trónját és koronáját és nemzónk kormánypálcáit szerencsésen átvettük, Libercsei Tompos János a nemes Erzsébet nevű úrasszony, felesége, és másik, Sági Sándor fia János a nemes Scholastica nevű úrasszony, felesége, tudniillik néhai Tarnóci Székely Gergely leányainak személyében a mi és a királyné úrnő, legdrágább nemzónk jelenlétre eljőve bemutatnak nekünk két levelet, tudniillik egyet, néhai atyánk nyílt titkos pecsétjével megjelölt levelét, aminek közbejöttével ő királyi felsége az előbb mondott nemes úrasszonyokat mondott néhai Gergely, atyjuk összes birtokaiban és birtokjogaiban, a Pusztagrege nevű birtok épségével, amiről tudjuk, hogy néhai nemzónk e János fia Istvánnak adományt tett, igazi férfi örökösökké tette, másikat, a sági Szent Szűz monostor konventjének ünnepélyes levelét a mondott néhai Gergely mondott birtokai és birtokjogai törvényes iktatás felől e nemes úrasszonyok számára kiállítottat, [...] alázatosan kérvén, [...] kegyeskedjük megerősíteni, amik egyikének, tudniillik néhai legdrágább atyánkénak tartalma ez: következők

I. Lajos fiúsítja Tarnóci Székely Gergely leányait, 1379. november 25.

Mi, Lajos Isten kegyelméből Magyarország [...] királya, tudatjuk [...], hogy bár a nemes úrasszonyokat, Erzsébetet Libercsei Tompos János feleségét és Scholasticát Sági Sándor fia János Fia István feleségét, tudniillik néhai Tarnóci Székely Gergely leányait az összes atyai birtokokban és birtokjogokban igazi örökösökké és törvényes utódokká rendeltük és változtattuk ünnepélyes levelünk közbejöttével, mint néhai Tarnóci Székely Gergely fiai, atyjuk néhai Tarnóci Székely Gergely kérésére azzal, hogy amikor ő fiú gyermeket nemzett, és végre Székely Gergely fiút örökös nemzvé, név szerint Miklóst és kérésre néhai Székely Gergely leányainak tett mondott kegyet visszavontuk és eltöröltük és semmivé tettük, mégis mivel most isteni ítélet szavával, aminek az emberi mulandóság ellenállni nem tud, miután e Miklós örökös vigasza nélkül gyermekkorban elhunyt, megfontoltuk, hogy az összes birtokokat, amiket ugyanennek a Székely Gergelynek, hasonlóképpen fivéreinek Miklósnak és Jakabnak egyébként együtt adományoztunk, csupán néhai Székely Gergely szolgálatai érdemeiül adományoztuk, ezért hogy Székely Gergely e leányai és örököseik az atyai javakból és örökségekből ne legyenek örökletlenek és teljességgel megfosztottak, hanem legalább az atyai szolgálatok jutalmazását valamiképpen megérezzék, előrebocsátott törölt és semmivé tett és visszavont levelünket akképp, ahogy fent Székely Gergely kérésére és Székely Gergely fia Miklós halálára korábbi Gergely leányai javára adott kegyes levelünket, [...] amivel Székely Gergely leányait fiakká tettük, jóváhagytuk, megerősítettük és a jelen levél oltalmával közzétettük, sőt újólaj királyi jószágunk és különös kegyünk teljével Székely Gergely előbb mondott leányait annak összes birtokaiban és birtokjogaiban, kivéve a Pusztagrege nevű Nógrád megyében bírt birtokot, amiről ismeretes, hogy Sándor fia János fia Istvánnak adományoztunk, igazi örökössé és törvényes utódokká, mint annak férfi fiaivá nyilvánítottuk, tettük és formáltuk, néhai Székely Gergely összes birtokait és birtokjogait e leányai és örököseik számára örök örökségül irtuk be, avégre, hogy a

mondott úrasszonyok és örököseik és utódaik mondott néhai Székely Gergely az említett birtokait és birtokjogait, ami őt illetett, bárhol bírta, akként örököljék mint férfi fiak királyi rendelkezésünkből és a jelen levéllel számukra engedélyezett kegyünk közbejöttével, amit (levelet!) nagy pecsétünk alatt adatunk ki, midőn visszahozták nekünk. Adatott Zólyomban [...]

A másiknak pedig, tudniillik ez előbb megjegyzett konvent levelének tartalma ez: következik.

A sági konvent I. Lajosnak Zólyomban 1379. november 25-én kelt iktatóparancsa alapján elvégzett iktatásról jelentő levele, miszerint Gergely leányait bevezettették Grege, Keszi, Arany, Forró, Újfalu, Falkustelke és Zächtelke birtokokban, 1379. december 15.:

Mi tehát mondott János és István alázatos kéréseit [...] meghallgatván és elfogadván, az előbb említett két levelet, az atyait és az előbb mondott konventét [...] szóról szóra átírva azok tartalmát és záradékait, néhai legdrágább atyánknak a nemes úrasszonyok számára, oly módon mint fent, nemkülönb a mondott birtokjogok törvényes iktatása felől tett kegyelemmel együtt, [...] ezeket legdrágább anyánk engedélyével és belegezésével és főpapjaink és báróink érett tanácsából, [...] a Pusztagrege nevű birtok épségével, amiről emez János fia Istvánnak adományozott ugyanez a néhai nemzónk [...] e nemes úrasszonyok és örököseik és összes leszármazóik számára megújítván [...] megerősítettük [...]. Adatott [...].⁴²

Az alábbi oklevélből világosan kiderül, hogy a fiúsításnak költségei is voltak, és előfordult, hogy a nemes atya ezt nem tudta előteremteni, így birtokait el kellett zálogosítani egy jótévőjének, kitől később lányai a szabott áron megválthatták a zálogot. Esztünkben Büki Mátyás fia Mihálynak Ablonci Krewz Miklós adott kölcsön húsz „igazi és törvényes súlyú” aranyforintot az oklevél kiváltásához, amiért cserébe az apa elzálogosította neki Vinczlófalva-környéki birtokait azzal a kikötéssel, hogy lányai azokat a húsz aranyforintért cserébe kiválthatják a zálogból. (1428. január 14.):

„Mi, a csornai Szent Mihály monostor konventje emlékezetül adjuk, hogy miután Büki Mátyás fia Mihály magáért személyesen, és a nemes hajadonokért, Ágota és Anna nevű leányaiért megjelent, azoknak terhét, ha ezek az alább irtakban nem akarnának helytállni magára vállalta ez a Mihály jelenlétünkön bevallotta, szintúgy előadta, hogy mivel maga a magasságos teremtő akaratából, akinek parancsolatából mindenek rendeltetnek, férfi örökös vigasza híján van, igen nagy szegénység is nyomorgatja, a nemes férfiú, Ablonci Krewz (Kröz) Miklós néki számos testvéri szívességet tett és tesz most is, kiváltképp pedig azért, hogy mondott úrnő leányai, tudniillik Ágota és Anna halála után ne kényszerüljenek idegenek fedele alatt bujkálni, emberségből tulajdon fáradozásaival és költségeivel gondoskodott, hogy e két leányát királyi kegyelem birtokjogaiban, tudniillik a mondott Bük és Hobaj, általa békésen tartott és birtokolt, nemkülönb

⁴² GÉRESI KÁLMÁN: *A Nagy-Károlyi gróf Károlyi család oklevéltára I.*, Kocsi Sándornál, Budapest, 1882. KÁROLYI I. 399. p.; KÁROLYI I. 367. p.; KÁROLYI I. 369.p.

Vinczlófalva nevű, Sopron megyében lévő teljes birtokában igazi örökösökké és férfi utódokká tegye és változtassa, és nem lévén tehetős, hogy e Kröz Miklósnak az általa a fiúsító királyi levél kiváltásánál, és a mondott királyi felség után felhasznált és letett költségeit néki megadja és megfizesse, ezért Mihály tulajdon első helyen lévő telke helyes és egyenlő felét, ami Vinczlófalva falu lévő felsőbb résztől északra fekszik, nemkülönben Vinczlófalva birtok negyed részét, amit északon bír, Vinczlófalva birtok színén a malom felével együtt, ami a Répce folyón fut és bír, a telek fele és a mondott birtok negyed részének, nemkülönben a malom felének minden haszonvételeivel és bárminemű tartozékaival [...] Kröz Miklósnak húsz igazi és törvényes súlyú aranyforintért zálogba kötelezte, sőt előttünk is kötelezte oly módon, hogy bárki, maga vagy előbb mondott leányai vagy örököseik az idő folyamán az előbb mondott birtok- és malom részeket Miklóstól vagy örököseitől, úgy tudniillik, hogy a malom előbb mondott felét öt aranyforintért, és más birtokrészeket és elzálogosított jogokat tizenöt hasonlóképpen aranyforintért elkülönözve és elválasztva dolgoknak minden becsűjét kizárva, ugyanettől a Miklóstól vissza akarják váltani, akkor ugyanez a Miklós ezeket ugyanezeknek mindig minden mert eltávoztatván engedje és adja vissza, az előbb megírt elzálogosított fél telek, negyed birtok és fél malom a visszaváltása idején belül pedig ezeknek birtokában előbb említett Mihály és előbb mondott leányai Miklóst és örököseit bárki háborgatni és zavarni akaróktól mindig és bármikor tulajdon fáradozásaikkal és költségeikkel megvédi és megoltalmazza. Adatott [...].⁴³

Hunyadi János, Magyarország kormányzója bár széles jogkörrel rendelkezett, fiúsítani elvileg csak királyi beleegyezéssel lehetett. A kormányzót viszont nem zavarta e korlátozás, és híveinek előszeretettel állított ki fiúsító leveleket. A kormányzói jogokat alapul véve csak harminckét jobbágytelek nagyságáig állt módjában a birtokadományozás, de természetesen, ha érdekei úgy kívánták, túllépte azt. A jogintézményt, akárcsak az Anjouk, Hunyadi János is hatalomkiépítési szándékkal alkalmazta, elsősorban török ellenes küzdelmeihez gyűjtött magának támogatókat a fiúsítás segítségével is. Az itt közölt ügy érdekessége – mint annak részleteiből kiderül –, hogy a jegyes, Kerseni Péter ugyanarra a jószágtestre, mégpedig a még Petőházi Bertalan után királyi jog alá eső vagyonra kapott adományt, amiben Dorottyát fiúsították. Voltaképpen a királyi új adománynak ez egy különös esete. Figyelemre méltó, hogy Rozgonyi János érdemei alapján gyakorolt kegyet annak familiárisával szemben a kormányzó. (1449. július 10.):

„Mi, Hunyadi János, Magyarország kormányzója, stb. emlékezetül adjuk a jelen levél rendjében tudatván, [...], hogy mind számosak nekünk az okból előterjesztett könyörgése kérésére, mint az isteni kegyesség parancsolatából arra illő figyelemmel lévén, hogy meg ne essék, hogy a Dorotya nevű nemes a római szertartás szerint nemes Kerseni Péterrel eljegyzett hajadon, Petőházi Bertalan leánya az idők folyamán idegenek fedele alatt bujdosson, e hajadon Dorottyát, előbb említett Bertalan leányát előbb megjegyzett Bertalan előbb említett Petőházában, Sopron megyében és bármely más

⁴³ NAGY IMRE (szerk.): *Sopron vármegye története, oklevéltár II.* Litfass Károly Könyvny, Sopron, 1891. SO II. 115.

birtokokban és jogokban az ország bármely megyéjében lévőekben, ennek a hajadonnak előbb említett atyját minden jogcímen, mint mondták, megilletőkben kormányzói tekintéllyel, amit viselünk, igazi örökössé és törvényes utóddá, mint előbb megnevezett Bertalan férfi fiává avattuk, rendeltük, tettük, sőt avattuk, rendeltük, tettük a jelen levél érvényével, e Petőháza birtokot és e hajadon atyja, Bertalan előbb mondott más, bárhol birt birtokjogaival, összes haszonvételeikkel és tartozékaikkal egyetemben e Dorottya nevű hajadonnak örök örökségül betudván mégis más jogának sérelme nélkül. És mindazonáltal a nagyságos Rozgonyi János hűségét és hű szolgálatainak [...] érdemét megfontolván, amit Magyarország szent koronájának [...] tett, az összes és minden királyi jog, amit ha a királyi felség és szent koronája e Petőháza birtokban és előbb említett Bertalan más birtokaiban és birtokjogaiban bírna, [...] előbb említett Kerseni Péternek Rozgonyi János mondott familiárisának és által előbb említett Dorottya nevű hajadonnak és örököseinek és összes utódaiknak új adományunk címén adtuk, és juttattuk, sőt adtuk, adományoztuk és juttattuk örök joggal és visszavonhatatlan birtoklásra, tartásra szüntűgy és bírásra más joga épségével, beleegyezvén ezenkívül, hogy ha megesnék, hogy e Dorottya nevű hajadon isteni parancsolat szólítván, kinek akarataival mindenek uraltatnak, e világból örökösök vigasza nélkül távozna, akkor Petőháza birtok és az előbb mondott birtokjogok előbb említett Péterre és összes örököseire jussanak és szálljanak teljes joggal, e levelünk érvényével és bizonyosságával. Adatott Pesten [...].”⁴⁴

VI. Összegzés

A fiúsítás tehát egy összetett és több síkon árnyalt jogintézmény. Kezdetben mint rendkívüli és különös királyi kegyre tekintettek, ami merőben ellentmondott a szokásjognak. Ezt követően hathatós hatalmi belpolitikai érdekérvényesítő eszközzé vált, és intézményesült. A nemes apa szempontjából öröklési jogi intézményként tűnik fel, ami biztosítja az ősi birtokok családban maradását. A fiúsított nő férje legtöbbször mint lekötelezett érdemszerző, illetve a király hű kegyeltje tűnt fel, aki fiúsított feleségével együtt lett a fiúsítás kedvezményezettje, mintegy adományos.

A fiúsítás műszava, a *praefectio* az első fiúsító levelek származéka. A formulákban a fiúsítást rendszerint, a „*puellam X nuncupatam in verum heredem et legitimum successorem, veluti filium ejusdem Y instituimus, creavimus praefecimus*” szavakkal írták körül. Ebből jött a fiúsításra alkalmazott latin megfelelő, amit a Hármaskönyv is ennek megfelelően használt. A Triparitum a fiúsítást érdemben az I. rész 17. címében érintette, megjegyezve, hogy a fiúsítottak után mindkét nemű örökösei örökölnek, valamint az I. rész 50. cím, amiben Werbőczy megjegyezte, hogy a fiúsítás az adomány természetét és erejét viseli. Ennek megfelelően tárgyalta a fiúsítás intézményi ismérveit *Huszy István* a nemesség megszerzésnek módjai között harmadikként, és ugyanígy

⁴⁴ SO II. 339.

Kelemen Imre, aki a *praefectiot* magyarul „férfiúsításnak” vagy „leányfiúsításnak” nevezte, és azt a királyi adományhoz tartozó nemesítési módnak vette.⁴⁵

A fiúsítás, ahogy a régi szerzők tekintették, valóban a királyi adomány különös vagy kivételes módja volt, de mégsem pusztán királyi adomány, mivel a fiúsított nő nem egyszerű nő adományossá vált, amire volt példa, ha a király mindkét nemű örökösökre kiterjesztette a királyi adomány hatályát, hanem férfi jogú adományos lett, és ezt a különös jogállását nem csak mint adományszerző nyerte, hanem mint férfi joggal rendelkező, azaz mintegy férfi. Nő számára tehát a *praefectio* elsősorban a nemes férfi jogállásának megszerzését jelentette, aminek következtében férfi módon örökölt az atyja vagy férfi rokona után a királyi engedéllyel adományossá vált előbb a *deficiens* atyját vagy férfi rokont illető birtokokban.

Az oklevelekből kiderül, hogy nem pusztán a szokásjoggal szembemenő öröklési rend változását engedélyezte a király, hanem több esetben – általában ha a nemes apa halála után következik be a fiúsítás – úgy tekint a birtokokra, mint amelyek először visszaháramlottak ő rá és Szent Koronájára, és csak ezután adja azokat a fiúsítottnak, immár mint *nova donatio*. Sőt, Zsigmondot követően már a szokásjoggal való ellenkezés is elmarad a formulából, s már magára a fiúsításra tekintenek bevett jogintézményként, ami nem ellenkezik a király háramlási jogával. Viszont ezt megelőzően az aktus olyannyira fontos volt a fiúsított családjának, hogy azt éppen a háramlási joggal történő ütközése miatt többször is megerősítették az éppen regnáló uralkodóval, vagy annak utódjával, mint ahogy azt a Cseklésziek esetében is láthattuk: I. Lajos levelét megerősíti Mária királynő, majd Zsigmond is, így biztosítva annak időtállóságát és megtámadhatatlanságát, királyi elismerését.

Ezen kívül olyan érdekes esetek is felmerültek, mint a fiúsított birtokok cseréje magával a királlyal, vagy éppen annak a nemes apának az esete, akinek el kellett zálogosítania birtokait, hogy a fiúsító oklevél kiváltásához szükséges költséget biztosítani tudja.

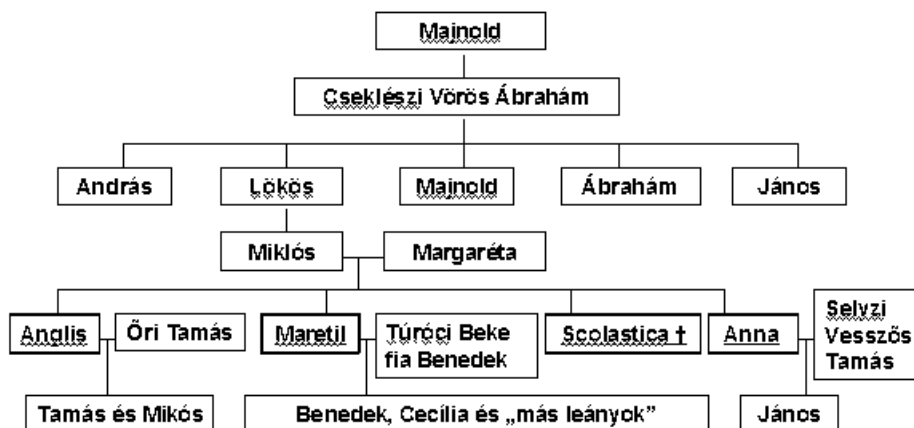
Sőt, bár elvileg a fiúsítás elengedhetetlen tartozéka a királyi jóváhagyás, hisz így az uralkodó adományos birtokoktól esik el, mégis, Hunyadi János kormányzóként igyekezett híveinek fiúsító okleveleket és birtokot adományozni.

Amikor a fiúsító formula elnyeri végleges formáját, a korábbiaknak megfelelően sajátos indoklással kezdődik: a király a fiúsított nő apjának vagy férjének érdemeire tekintettel adományoz, majd mikor I. Lajos már a köznemesség körében is használta a jogintézményt, akkor közbenjáró kérésére, érdemeire tekintettel tette mindezt. Ezt követően az oklevél ismertette a szóban forgó birtokokat, s végül megállapította, hogy leányt férfiak módjára örökössé tette atyja birtokaiban, juttatva azokat új adományként, a nő, annak férje, és leszármazóik részére. A későbbi oklevelekből az is kitűnik, hogy a fiúsított nőnek és férjének leszármazói már nem csak férfi, hanem nőágon is örökölnek.

⁴⁵ HUSZTY, STEPHANUS: *Jurisprudentia practica seu commentarius novus in jus Hungaricum compositus*. Typis Episcopaliibus, Agriae, 1794, 98–99. pp.; KELEMEN, EMERICUS: *Institutiones juris Hungarici privati*. Typis Regiae Scinetiarum Univer. Hungaricae, Budae, 1818, I. 192. p.

Melléklet

Cseklészi Miklós leányainak fiúsítása és ehhez kapcsolódó oklevelek

I. A Cseklésziek leszármazása a fiúsított leányokra is tekintettel:⁴⁶

II. A Cseklésziek hivatkozott leveleinek kivonatai :

1361. május 20.

„Mi, Lajos, Isten kegyelméből Magyarország királya, emlékezetül adván tudatjuk a jelen levél értelmében mindenkivel, akiket illet, hogy Cseklészi Vörös Ábrahám fia Lökös fia Miklós [...] felségünkhöz fordulván, [...] kérte, mivel [...] mostanáig fiak és férfi örökösök vigasztól megfosztva lévén, ezért nemes Anglis, Maretil, Skolasztika és Anna nevű hajadonokat, leányait, minden, bármilyen címen illető birtokaiban és birtokjogaiban kegyeskedjük igazi örökösökké és atyai örökségeinek utódaivá rendelni, [...] jóllehet az isteni jog és az írott jog szerint a teljes atyai örökség megilletne [engem, a királyt], mégis mivel országunk régtől fogva követett szokásjoga e joggal ellenkezik, az efféle rendelés és szokásjog nem akadályozván, ezért királyi bőkezűség kegyességéből és különös kegyéből, amennyire hatalmunkban áll, vagy miként jog szerint megtehetjük, ha véletlenül megesnék, hogy Miklós mester férfi örökös nélkül távozna e világból, összes, bárhol birt, törvényes címen őt illető atyai birtokaiban, igazi örökösökké és fiakká nyilvánítván, e Miklós mintegy törvényes férfi örököseivé tettük és avattuk, és a mondott atyai birtokokat e nemes hajadonoknak és örököseiknek örökös örökségévé nyilvánítottuk felségünk jelen levelének bizonyosságával. [...]”⁴⁷

⁴⁶ AO. (788.) 447.

⁴⁷ PÉCZ 181. p.

1381. május 13-án az apa az oklevél megerősítését kérte.

„Mi, Lajos, Isten kegyelméből Magyarország, Lengyelország [...] királya, [...] mindenki tudtára kívánjuk hozni ezek rendje szerint, hogy Cseklézi Vörös Ábrahám fia Lökös fia Miklós mester a nemes Anglis, Maretil, Skolasztika és Anna nevű úrasszonyok, tudniillik leányai személyében jelenlétiükre eljövén, bemutatta nekünk [...] nagyobb és hiteles pecsétünkkel megpecsételt, a nemes úrasszonyok számára az okból adott kegy felől szerkesztett levelünket, hogy őket Miklós mester minden, törvényes címen őt illető birtokában igazi mintegy férfiakká téve, örökösökké és fiúkká nyilvánítottuk, [...] kérvén, hogy [...] kegyeskedjük számukra kiváltságban megerősíteni, [...] megerősítettük. [...]”⁴⁸

1392. március 26.

„[...] miután felséges fejedelem urunk, Zsigmond úr, Isten kegyelméből Magyarország, Dalmácia, Horvátország, stb. dicső királya, brandenburgi őrgróf, stb. személyesen [...] Őri Tamás fia Péter mester Tamásért és Miklósért, a nemes Anglis nevű úrasszonytól, Cseklézi Lökös fia néhai Miklós leányától született fiaikért, nemkülönb Turóci Benedek a nemes Margaréta nevű úrasszonyért, feleségéért, és Selyzi Vesszős Tamás a nemes úrasszonyért, tudniillik a néhai Lökös fia Miklós leányiért [...] Tamás és Miklós, a mondott Anglis fiai, nemkülönb a nemes úrasszonyok, az előbb megnevezett Margit és Anna, érett elhatározásra jutván, örök és kedvezőbb helyzet és illő használat végett ezek bizonyos alább megírandó váraiban és birtokjogaiban efféle rendet és cserét tettek és rendelték örök időre, [...] Nyitra megyében lévő Appony nevű királyi várát birtokokkal, [...] Appony és Kovarc és Lehatka nevűekkel együtt, [...] és bármi tartozékaival együtt, [...] hasonlóképpen bizonyos két birtokot, Perezlen és Kötvélyes nevűeket, amik hasonlóképpen a mondott Nyitra megyében fekszenek, [...] ugyanehhez az Appony várhoz csatolandó és rendelendő, e Tamásnak és Miklósnak, Tamás fia Péter fiainak, és a Margaréta és Anna nevű nemes úrasszonyoknak, és örökösöknek és összes utódaiknak csere címen adta, [...] ellenkezőleg pedig ugyanez a Tamás és Péter, a mondott Anglis úrasszony fiai, és az előbb megnevezett nemes Margaréta és Anna úrasszonyok hasonlóképpen [...] Cseklész nevű, Pozsony megyében lévő várukat, [...] Pozsony és Nyitra megyében illő és egyező három Cseklész nevű birtokrészrel, [...] két vámmal, nemkülönb a Vörösvár nevű Birtok felével, és a Beke teljes birtokkal, [...], ehhez a Cseklész várhoz minden oldalon jog szerint tartozó [...] tulajdonokkal [...] házukat és udvarhelyüket Pozsony városban, [...] jobbágyokkal [...] kikötővámval, [...] szőlőkkel [...] csere módján, előbb említett urunk, Zsigmond királynak és örökösöknek és leszármazóinak adták, [...] sőt a már előbb megnevezett Péter, Benedek és Tamás mesterek előbb mondott fiaik és feleségeik nevében és személyében [...] adták, [...] örök birtoklásra, [...]”⁴⁹

⁴⁸ PÉCZ 206. p.

⁴⁹ PÉCZ 226. p.

Az Anglis fiai (Tamás, Miklós), Margit és Anna, valamint másrésről Zsigmond király között végbe ment cserében érintett birtokok:

<i>Tamás, Miklós, Margit, Anna fiúsított birtokai</i>	<i>Zsigmond király birtokai, amiket cserébe ad</i>
<ul style="list-style-type: none"> – Pozsony megye: Cseklész vár, pozsonyi ház és udvarhely, hozzá tartozó jobbágysok, kikötővám a Dunán és szőlőbirtok, – Pozsony és Nyitra megyében három, Cseklész nevű birtokrész, ezekhez tartozó két vám, – Vörösvár birtok fele – Beke birtok 	<ul style="list-style-type: none"> – Nyitra megye: Appony vár, Appony, Kovarc, Lehotka birtokok; Perezlen és Körtvélyes birtokok

1392. március 26.

„Mi, Zsigmond, Isten kegyelméből Magyarország, Dalmácia, Horvátország, stb. királya, brandenburgi örgróf, stb. emlékezetül adván tudatjuk a jelen levél értelmében mindazokkal, akiket illet, hogy [...] a Pozsony megyében lévő Cseklész várat és annak alább megírt tartozékait [...] amik, , [...], a nemes úrasszonyoké néhai Cseklészi Lökös fia Miklós leányainak, tudniillik Anna és Margaréta, Zelysi Vesszós fia Tamás és Turóci Benedek feleségeinek, és Óri Péternek a nemes Anglis úrasszonytól, a már mondott Margaréta és Anna úrasszonyok nővérének fiai, Tamás és Miklós örökségei voltak, [...] a már mondott Cseklész várat [...] és birtokokat [...] Vörösvár nevű birtok egyenlő felét, és az egész és teljes Beke birtokot, [...] Pozsonyban lévő házat [...] jobbágysokkal [...] kikötővámval, [...] három szőlővel, [...] a mondott Vesszós Tamás, Turóci Benedek és Óri Péter kijelentették, hogy magukra vállalván a mondott úrasszonyok és Miklós és Tamás terheit, [...] elcserélték, [...] cserébe a királyi Appony nevű várat, hasonlóképpen az Appony, Kovarc és Lehotka nevű birtokokkal, [...], két királyi birtokot [...], Pereslent és Körtvélyest [...] Kovarc birtokon szedni szokott vámmal [...] az előbb említett Anna és Margaréta úrasszonyoknak, Miklósnak és Tamásnak, mint megírtuk, akik mondott Anglistól születtek, és mindkét nemű gyermekeiknek és örökösöknek és összes utódaiknak az elcserélés vagy csere és új adományunk címén örökre és visszavonhatatlanul adományoztuk és juttattuk, [...] megígértük azt is és erősítettük, hogy a mondott Anna és Margaréta úrasszonyokat, Miklóst és Tamást, és mindkét nemű örökösüket a mondott Appony vár és az előbb említett birtokok birtokában bármi kereséktől és bíróságon és bíróságon kívül követelőktől megóvjuk és megvédjük tulajdon fáradozásainkkal [...].”⁵⁰

⁵⁰ PÉCZ 226. p.

ZSÓFIA BIRÓ

THE PRACTICE OF *PRAEFECTIO* UNTIL THE *TRIPARTITUM*

(Summary)

Praefectio is a truly complex legal institution. Initially, it was considered as an extraordinary and exceptional act of the king, which was totally contradictory to the customary law and the *jus regium*. As a result of its practice, the monarch got to beholden nobles, the noble father achieved the survival of his bloodline by this legal institution, and also the *bona hereditaria* remained in his family's possession. The husband of the *praefecta* was usually one of the king's favoured obligee, and their children have been able to inherit the *bona hereditaria* from paternal as well as maternal side.

However, it turned out from the decrees, that the sovereign not just allowed a change in the order of succession, that was contradictory with the customary law, but he considered these estates since they at first escheated to his Holy Crown, and only after that the king gave them to the *praefecta*, as *nova donatio*. Moreover, after Sigismund of Luxembourg, the *praefectio*'s contradictory character vanished from the content of the decrees, so the act was accommodated into the customary law. But previously, because of this contradictory character, the *praefectio* was often reinforced by the actual sovereign and by his or her descendants.

During the examination of this legal institution, it was revealed, that also the exchange of these estates was allowed by the king himself, or that it was an expensive procedure, insomuch a noble father had to hypothecate his daughter's future estates in order to be able to pay the charges of *praefectio*. Furthermore, theoretically, the *praefectio* could come into effect only by the king's approval or consent, otherwise he would have lost the *bona hereditaria*, however, Hungary's mighty regent, János Hunyadi also applied the institution.